

Karatekin Hukuk Dergisi Karatekin Law Journal

*Cilt/Volume: 1,
Sayı/Issue: 2, 71-92
ISSN: 2980-079X*

*Geliş Tarihi/Received: 22.11.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 21.02.2023*

ÇEVRE KİRLİLİĞİ ve ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞUNUN ŞARTLARI

Sarp Şahankaya*, Arda Şahankaya**

Özet

Günümüzde gelişen endüstri, sanayi faaliyetleri ve nüfus artışı sonucunda çevre kirliliği önemli boyutlara ulaşmış ve dünyamız önu alınamayan bir tüketim sonucu yaşamılamayacak bir yer haline gelmeye başlamıştır.

Çevre sorunları ve çevre kirliliği, başta uluslararası örgütler olmak üzere birçok devlet tarafından da önde gelen bir sorun haline gelmiştir. Bu sebeple temiz ve sağlıklı bir çevreyi elde etmek ve onun doğal dengesini koruyabilmek için hukuki tedbirler hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Çalışmamızda öncelikle çevre hakkı ve çevre hukuku ile ilgili temel kavramlardan bahsedilip temel çevre sorunları, uluslararası düzenlemeler ve Anayasamızın hükümleri incelenecektir. Devamında ise çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu ve bu sorumluluğun hukuki niteliği ve şartları ele alınacaktır.

Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu ve bunun şartları ele alınırken borçlar hukuku kuralları ve ilkeleri de ön planda tutulacak ve bu şekilde değerlendirme yapılacaktır. Çevreyi kirletenin hukuken sorumlu tutulabilmesi için kümülatif olarak gerekli olan bu şartlar ayrı başlıklar altında ele alınarak konuya ilişkin detaylı bir inceleme yapılması amaçlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Kirliliği, Çevre Hakkı, Hukuki Sorumluluk, Tazminat

ENVIRONMENTAL POLLUTION and CONDITIONS OF THE LEGAL RESPONSIBILITY OF THE ENVIRONMENTAL POLLUTANT

Abstract

Today, as a result of developing industry, industrial activities and population growth, the pollution of the environment and the destruction caused by this in the ecological balance have become unbearable and our world has become an unlivable place as a result of uncontrollable consumption.

Environmental problems and environmental pollution have become a leading problem for many states, especially international organizations. For this reason, legal measures have been prepared and put into practice in order to obtain a clean and healthy environment and to protect its natural balance.

In the first part of this study, the basic concepts of environmental right and environmental law will be mentioned, and basic environmental issues, international regulations and the provisions of our Constitution will be examined. In the second part, the legal responsibility of the polluter and the legal nature and conditions of this responsibility will be discussed.

While dealing with the legal responsibility of the polluter and its conditions, the rules and principles of the law of obligations will be kept in the foreground and an evaluation will be made in this way. These conditions, which are cumulatively necessary in order to hold the polluter legally responsible, will be discussed under separate headings and it will be aimed to conduct a detailed examination on the subject.

Keywords: Environmental Pollution, Environmental Right, Legal Responsibility, Compensation

*Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Ana Bilim Dalı, e-posta: ssahankaya@karatekin.edu.tr – ORCID: 0000-0002-3906-6977

**Avukat, Ankara Barosu, e-posta: sahankayaarda@gmail.com – ORCID: 0000-0002-8733-4569

GİRİŞ

Teknoloji ve sanayinin gelişimi çoğu konuda hayatlarımızı kolaylaştırmaktadır ancak bunların sebep olduğu çevre kirliliği de önemli bir sorun olarak tezahür etmektedir. Çalışmamızda; günlük hayatlarımızda da yer tutan bu sorunun hukuki boyutunun ele alınması amaçlanmaktadır.

Kanun koyucular da çevrenin kirliliği konusunun ciddiyetinin farkında olup bu konuda hukuki düzenlemeler yapma yoluna gitmektedir. Bu çalışmada ele alınacak konu Çevre Kanunu'nun 28.maddesi ile getirilen hukuki sorumluluk türüdür.

Çevrenin korunması açısından cezai ve idari yaptırımların daha caydırıcı bir nitelik arz ettiği düşünülebilir. Çalışmamızda ele alınan hukuki sorumluluk ise zararın giderilmesi amacıyla matuftur. Cezai ve idari yaptırımlar çalışmamızda ele alınmayacaktır. Yine Çevre Kanunu'nun 3.maddesinde yer verilen başka bir hukuki sorumluluk türü olan kamu kurum ve kuruluşlarının tazminat talebine de kısa şekilde değinilecektir.

Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu, kusur sorumluluğundan uzaklaşmış ve bu konuda kusursuz sorumluluk hali olarak tayin edilmiştir. Kusur unsuru dışındaki haksız fiil unsurları ise mevcuttur ve çalışmamızda bu unsurların sorumluluk hukuku perspektifi ile gözden geçirilmesi amaçlanmaktadır.

I. ÇEVRE ile İLGİLİ KAVRAMLAR, TEMEL ÇEVRE SORUNLARI ve ÇEVRE HAKKI

A. ÇEVRE VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Çevre; Türk Dil Kurumu'nda bir şeyin yakını, dolaylı, etraf, periferi olarak tanımlanmaktadır¹. 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun "*Tanımlar*" başlıklı 2.maddesinde ise çevre; "*Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı*" ifade etmektedir. Çevre Kanunu'nun yine 2.maddesinde bulunan "*ekosistem*" tanımına da yer verilmelidir. Bu tanıma göre ekosistem; canlıların kendi aralarında ve cansız çevreleriyle ilişkilerini bir düzen içinde yürüttükleri biyolojik, fiziksel ve kimyasal sistemdir².

Çevre Kanunu'nun yukarıda yer verilen "*çevre*" tanımında canlıların yaşam boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları ortamın belirtildiği

¹<https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 25.10.2022.

²Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin 2.maddesinde de benzer bir tanıma yer verilmiştir. Söz konusu maddeye göre ekosistem; "*birbirleriyle işlevsel birer birim olarak karşılıklı etkileşime giren bitki, hayvan, ve mikroorganizmalar ile bunların cansız çevrelerinin dinamik bir karışımıdır*".

görülmektedir. Yine aynı tanımdan hareketle bu ortamın biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel olmak üzere farklı şekillerde tezahür ettiğine dikkat edilmelidir.

Çalışma konumuzu da nazara alarak çevreyi oluşturan unsurları biyolojik unsur, su, toprak ve hava olarak tespit etmek doğru olacaktır³. Bu unsurlar üzerinde aşağıda kısa şekilde durulacaktır.

Biyolojik unsur farklı canlı türlerinden meydana gelmektedir. Canlılar birlikte bir yaşam zincirini oluşturmaktadır. Türlerin kaybı, diğerlerini de etkilemektedir. Bu suretle zincir kısalmaktadır ve bir gün zincirden düşme sırası insanoğluna da gelebilecektir. Türlerin sayıca azalması anlamına gelen tür kaybı şimdilik doğrudan ekonomik yararı olmayan türlerde yoğunlaşmaktadır ve ekolojik dengedeki yeri henüz saptanmamış birçok tür hâlihazırda yok olmaktadır⁴.

Çevreyi oluşturan diğer bir öge olan su; tüm canlıların yaşam koşullarını belirleyen, yer altı ve yerüstü su kaynaklarını ve bu kaynakları içeren ekosistemi ifade etmektedir⁵.Biyologlar tarafından “yaşam sıvısı” olarak da ele alınan su canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için mutlak surette gereklidir⁶.

Toprak; canlıların önemli kısmının yaşam ortamı olan ve yeryüzünü kaplayan doğal bir kaynaktır⁷. Canlı doğal kaynakların mevcudiyeti, bu cansız doğal kaynağın varlığına ve zenginliğine bağlıdır⁸. Yeraltı kaynakları (yeraltı suları, madenler vb.) da bu unsur içerisinde değerlendirilmektedir.

Hava, biyosferin atmosfer katmanını ifade eden doğal kaynaktır⁹. Yaşamın sürmesi için en önemli etmenlerden birisidir. İnsanların ve hayvanların solunum, bitkilerin fotosentez yapmak için havaya gereksinimleri vardır¹⁰.

Çevre Kanunu'nun 2.maddesinde yer verilen “ekolojik denge” ise; insan ve diğer canlıların varlık ve gelişmelerini doğal yapılarına uygun bir şekilde sürdürebilmeleri için gerekli olan şartların bütününe ifade etmektedir. Ekolojik denge tanımında geçen “gerekli olan şartların bütünü” içerisinde yukarıda ele alınan hava, su ve toprağın vazgeçilmez olduğu

³Parlar, A./ Hatipoğlu, M., Cezai ve Hukuki Boyutlarıyla Çevre Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara 2010, s.9.

⁴Ertas, Ş.,Çevre Hukuku, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye Yayınları No:78, İzmir 1997, s.4.

⁵Parlar/Hatipoğlu, s. 11, Ertas, s. 15-16.

⁶Ertan, B./ Keleş, R., Çevre Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 25.

⁷Parlar/Hatipoğlu, s. 12, Ertas, s.16.

⁸Güneş, Y., Çevre Hukuku, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 2004, s. 28.

⁹Parlar/Hatipoğlu, s. 11.

¹⁰Ertas, s. 14.

düşünülmelidir. Çevre Kanunu anlamında çevrenin, ekolojik denge ile çok yakından ilgili olduğu sonucuna varmak mümkündür¹¹.

B. TEMEL ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ

Çevre sorunları, hava, toprak ve suda meydana gelen insan ve diğer canlıların sağlığını olumsuz etkileyen kirlenme ve bozulmalar olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede çevre sorunu örnekleri su ve hava kalitesinin bozulması, toprağın kirlenmesi, canlı türlerinin neslinin tükenmesi veya tükenme tehlikesi ile karşı karşıya gelmesi vb. başlıklar altında toplanabilir¹².

Çevre kirliliği ile çevre sorunları genellikle benzer anlamda kullanılmaktadır. Çevre kirliliği, çevre sorunlarının büyük bir kısmını oluşturuyor olsa da çevresel sorunlar yalnız kirlilikten ibaret değildir. Çevre sorunları, çevre kaynaklarının ideal kullanımından uzak, aşırı kullanım sonucu oluşan kayıpları da kapsamaktadır¹³. Bu bağlamda çevre sorunları kavramının çevre kirliliğini de kapsayan ancak ondan daha geniş bir kavram olduğu görülmektedir.

Çevre kirliliği, Çevre Kanunu'nda "Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki" olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışmada çevre sorunlarını çevreyi oluşturan temel unsurlar kapsamında incelemek ve su kirliliği, hava kirliliği ve toprak kirliliği sorunlarını kısaca ele almak faydalı olacaktır.

1. Su Kirliliği

"Yaşam sıvısı" olarak nitelendirilen suyun tüm canlıların yaşam koşullarını belirleyen temel bir öge olduğundan yukarıda bahsetmiştik.

Dünyanın yüzde 80'i sudan oluşmasına rağmen bu suyun sadece %2,5'i ise içilebilir olup kalan miktar okyanus ve deniz sularından oluşmaktadır. İnsanoğlu maalesef bu kadar kısıtlı olan kullanılabilir suya zarar vermekten, kirliletmekten geri durmamaktadır. Sanayi ve teknoloji geliştikçe insanoğlunun suya müdahalesi artmış ve bunun sonucu olarak ekolojik dengenin bozulmasıyla su kirliliği oluşmuştur¹⁴. İnsan kökenli faaliyetler sonucunda suyun temel özellikleri kullanımını kısıtlayacak veya engelleyecek şekilde bozulmuş ve kalite değişimine

¹¹Erişgin, N., Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunda İliyet Bağı, İmaj Yayınevi, Ankara 2005, s. 38.

¹²Göksel, N., Çevre Kanunu'na Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Ankara 2004, s. 102, Ertan/Keleş, s. 24,

¹³Akinci, M., Oluşum ve Yargılama Sürecinde Türk Çevre Hukuku, Kocaeli Kitap Kulübü Yayınları, İzmit 1996, s. 49-50.

¹⁴Ertaş, s. 15, Parlar/Hatipoğlu, s. 11-12.

uğramıştır¹⁵. Tarımsal etkinlikler, sanayileşme ve insan yerleşkeleri su kirliliğinin başlıca nedenleri olarak ele alınabilecektir.

2. Toprak Kirliliği

Toprak; canlıların önemli bir çoğunluğunun yaşam ortamıdır ve canlılar açısından büyük önem arz etmektedir. Bu değer toprağın özellikle toplumsal ve ekonomik işlevinden kaynaklanmaktadır¹⁶.

İnsan etkileri sonucunda toprağın biyolojik, kimyasal, fiziksel ve jeolojik yapısının bozulması toprak kirliliği olarak ele alınabilir. Bu kirliliğe hatalı tarım uygulamaları, ilaçlama, atıkların ve zehirli maddelerin toprağa bırakılması gibi sebepler neden olabilmektedir¹⁷.

3. Hava Kirliliği

Hava, yapısı itibariyle kolay kirlenmektedir ve tekrar temizlenmesi de güçlük arz etmektedir. Nüfusun hızla artması, sanayileşme, kentleşme gibi nedenlerle hava kirliliği artmaktadır ve bu durum kirli havanın canlılara ve doğaya zarar verecek bir yapıya dönüşmesine sebep olabilmektedir. İS, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol durumundaki kimyasal maddeler hava kirleticiler arasındadır¹⁸.

C. ÇEVRE HAKKI ve SAĞLIKLI BİR ÇEVREDE YAŞAM HAKKI

Çevre hakkının konusunu çevre oluşturmaktadır. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi amaçlanmaktadır¹⁹. Çevre hakkı, yaşam hakkı ile paralellik arz etmektedir ve yaşam hakkının tamamlayıcısı olarak da ele alınabilir. Bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı olarak ifade edilebilir. Bu hakkın gerçekleşmesi için devletin olumlu edimlerde bulunması gerekliliği yanında kişilerin de sorumlulukları ortaya çıkmaktadır²⁰. Bu bağlamda çevre hakkının bir ödev olarak görünüşü bulunduğu da göz önünde tutulmalıdır.

Çevre hakkı hem bazı haklardan kaynaklanmaktadır hem de bazı hakları sınırlayan bir nitelik arz etmektedir. Bu bağlamda iki yönü bulunduğu ifade edilmektedir²¹. Çevre hakkının sınırlayıcı fonksiyonunun kamu yararı kavramı ile de yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁵Parlar/ Hatipoğlu, s. 47, Göksel, s. 73-74.

¹⁶Ertan/Keleş, s. 29.

¹⁷Ertaş, s. 16, Göksel, s. 74.

¹⁸Ertan/Keleş, s. 27, Ertaş, s. 15, Göksel, s. 72.

¹⁹Ertan/Keleş, s. 79.

²⁰Güdük, Z. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017, s.26.

²¹Ertan/Keleş, s.91; Güdük, s.28.

Gelişen teknoloji, sanayi ve nüfus artışı başta olmak üzere benzer sebeplerle ortak yaşam alanımız olan çevrenin kirlendiğine tanık olmaktadır. Ekolojik dengede meydana gelen bu bozulma ve bunun hayatlarımızda meydana getirmeye başladığı çevre sorunları göz ardı edilemez boyutlara, önemli bir sorun haline gelmiştir. Kirlenmemiş ve sağlıklı bir çevreyi elde etmek ve onu daim kılabilmek için çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır²².

Çevre sorunlarının ortaya çıkardığı tehdit, çevrenin korunması bağlamında hukukun sunduğu olanaklardan yararlanılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Tüm bunların sonucu olarak sağlıklı bir çevrede yaşam hakkı hem uluslararası hem de ulusal alanlarda kabul edilmeye, düzenlenmeye başlanmıştır²³.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AIHS)'nde çevre hakkına ilişkin açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte; AIHS'nin 2.maddesinde yer alan yaşama hakkı, çevre hakkı ile paralellik arz etmektedir ve bu hakkın korunması amacıyla sağlıklı çevrede yaşama hakkının AIHS çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir. Ayrıca; uluslararası bildirge ve sözleşmeler yanında kamuoyunun artan duyarlılığı çevrenin korunması alanında gelişmelere vesile olmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına ilişkin önemli kararlar vermektedir²⁴.

AİHM'nin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına daha kapsamlı bir biçimde yaklaşıma iten en önemli etken, art arda gelen uluslararası bildirge ve sözleşmeler ile kamuoyunun hızla artan duyarlılığı olmuştur. Her geçen gün çevrenin korunmasına yönelik yeni ilkelerin saptanması karşısında Mahkeme de bu gelişmelere bir ölçüde ayak uydurma gereğini duymuştur²⁵.

Ulusal mevzuatımız bakımından inceleme yapacak olursak; çevre hakkı, bağımsız ve özgün bir hak olarak hukukumuzda 1982 Anayasası ile girmiştir. Bundan evvel hukukumuzda çevre hakkına ilişkin doğrudan bir düzenlemeye rastlamak mümkün değil idi. Zira 1921 ve 1924 Anayasalarında çevre veya çevrenin korunması ile ilgili herhangi bir düzenleme

²²Akıncı, s. 126, Parlar/Hatipoğlu, s. 1.

²³Badur, E., “Çevre Hukuku Sempozyumu”, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006, s. 105-106, Güneş, A., Çevre Hukuku, Oniki Levha Yayınları, İstanbul 2015, s.139.

²⁴Dinç, G., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan, TBB, Yayın No:143, Ankara 2008, s. 22, Parlar/Hatipoğlu s. 1-2. Bu bağlamda örnek olarak verilebilecek bir karar “AİHM Kararı, López Ostra/İspanya, 09.12.1994, Seri A, No. 303-C.” karardır. Kararın özeti için; Metin, Y. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaşamın ve Sağlıkın Korunması ile İlgili Olarak Taraf Devletlere Yüklediği Pozitif Yükümlülükler”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 7, Sayı 27 (Güz 2010), s.122.

²⁵Güneş, s.143, Dinç, s. 22.

bulunmamaktadır. 1961 Anayasasının 49.maddesinin 1.fikrasında ise, çevre hakkı ile yakından alakalı olsa da sadece sağlık hakkı düzenlenmekte idi²⁶.

Çevre sorunlarının ülkemizdeki etkisini arttırdığı seksenli yıllarda 1982 Anayasası'na çevreye ilişkin bir düzenlemenin eklenmesi gerekli olmuştur²⁷. Bu sebeple, sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkı, 1982 Anayasasında üçüncü bölümde “*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*” başlığı altında bulunan 56.maddede düzenlenmiştir. Söz konusu 56.maddede “*Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlama; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.*” denilmektedir.

Bu hükümlerle devlet tüm bireylere “*çevre hakkı*” tanımakta ve ayrıca bu hak sahiplerine yükümlülük/ödev de getirmektedir. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi için hem devletin hem de vatandaşların yükümlülüğü ortaya çıkmaktadır²⁸.

II. ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

A. GENEL BAKIŞ

Çevre Kanunu; çevre kirletenin sorumluluğu konusunda hukuki, idari ve cezai olmak üzere üç farklı sorumluluk türü getirmektedir²⁹. Çalışma konumuz çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu olduğu için, bu çalışmada idari ve cezai sorumluluk üzerinde durulmayacaktır.

Çevre Kanunu'nun 3/g bendinde yer verilen kamu kurum ve kuruluşlarının tazminat talebi de çalışmamızın kapsamı dışında kalmaktadır. Bu sorumluluk türüne kısa şekilde aşağıda yer verilmesi ile yetinilecektir.

²⁶Gürseller, G., “*Türkiye’de Çevre Hukuku*”, TBB Dergisi 1999/3, s. 819-820, Güneş, s. 160,

1961 Anayasasının 49. Madde 1 fıkrasında “*Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla yükümlüdür.*” denmektedir. Çevre hakkının 1961 Anayasasında düzenlenmediği görülmekte, bu noktadaki eksiklik sağlık hakkının geniş yorumlanmasıyla giderilmeye çalışılmış gözükmektedir. (Gürseller, s.819, Parlar/Hatipoğlu, s. 3)

²⁷Güneş, s. 160.

²⁸Parlar/Hatipoğlu, s. 2.

²⁹Badur, s. 106-110.

B. SORUMLULUĞU DÜZENLEYEN HÜKÜMLER

1982 Anayasası'nın 56.maddesi hem devlete hem de vatandaşlara çevrenin kirletilmesini önleme ve çevreyi koruma ödevi yüklemektedir. Bu bağlamda kirletenin sorumluluğunun ilk aşamada Anayasa'dan doğduğu görülmektedir. Bu hükümdeki anayasal yükümlülüklerin yerine getirilmemiş olması durumunda anayasaya aykırı davranılmış olacaktır³⁰.

Anayasanın dışında Çevre Kanunu'nun hukuki sorumluluk ile ilgili düzenlemeler getirdiği görülmektedir. Türk Medeni Kanunu (TMK) ve Türk Borçlar Kanunu'nda (TBK) da hükümler bulunmaktadır³¹. Özellikle TBK'nin kusur sorumluluğuna ilişkin genel hükümleri de uygulama alanı bulabilecektir. Bunun yanında taşınmaz mülkiyetinin kısıtlamaları başlığı altında bulunan TMK.md.737 de bu kapsamda kalmaktadır.

Çevre Kanunu'nda hukuki sorumluluğu düzenleyen iki çeşit sorumluluk türü mevcuttur. Bunlardan ilki, Çevre Kanunu'nun kirletenler açısından düzenlediği sorumluluktur³².Çevre Kanunu'nun 28.maddesinin 1.fikrasında düzenlenmiş olan maddeye göre; “Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.” Bu hükümde düzenlenen sorumluluğunun kusura dayanmayan bir sorumluluk olduğu hükümde açık şekilde belirtilmiştir. Bunun yanında zararın meydana gelmemesi için gerekli önlemlerin alındığına ilişkin bir kurtuluş kanıtı getirme imkânı da tanınmadığı göze çarpmaktadır. Bu durumda ağırlaştırılmış bir objektif sorumluluk öngörüldüğü söylenebilecektir³³.

Çevre Kanunu'nda hukuki sorumluluğu diğer tipi ise, Çevre Kanunu'nun “İlkeler” başlıklı 3. maddesinin (g) bendinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre: “Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.” Burada yapılan harcama ve giderlerden dolayı kirletenin kamuya karşı sorumluluğu ele alınmaktadır³⁴. Bu hükmün temel amacı çevrenin

³⁰Oğuzman, K./ Öz, T., Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 2, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012, s. 215, Ertaş s. 47-48.

³¹Turgut, N., Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara 2009, s. 294.

³²Ertaş, s. 112, Göksel, s. 35 vd., Turgut, s. 293.

³³Badur, s. 110-111, Ertan/Keleş, s. 165, Güneş, s.326, Oğuzman/Öz, s. 217-218.

³⁴Ertaş, s.112, Göksel, s. 26.

kirlenmesinden önce harekete geçilmesidir ve kirlenmenin önlenmesine yöneliktir. Bu hükümde ele alınan sorumluluk açısından kirlenme tehlikesinin ortaya çıkması dahi yeterli görülmüştür³⁵. Bu hüküm ile getirilen sorumluluk gerek kamuya karşı olması gerekse de fiilen zarar oluşmasının aranmaması nedeniyle çalışma konumuzun odak noktası olarak ele alınmayacaktır. Bununla birlikte aşağıda temel özelliklerine değinilmesi uygun görülmüştür ve kısa açıklamalara yer verilecektir. Açıklamalarımız Çevre Kanunu'nun 28.maddesinde ele alınan sorumluluk esas alınarak yapılacaktır.

III. SORUMLULUĞUN HUKUKİ NİTELİĞİ

Çevre Kanunu'nda kirleten bakımından iki tür sorumluluk öngörüldüğü yukarıda belirtilmiştir. Bu iki tür sorumluluk arasındaki farklardan birisi ilkinde kamuya verilen zararın; ikincisinde ise kişilere verilen zararın konu edinilmesidir³⁶.

Çevre Kanunu'nun 3/g bendinde kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamaların kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanacağı belirtildikten sonra, kirletenler için kurtuluş kanıtı getirme olanağı tanınmıştır. Kurtuluş kanıtı ise kirlenmeyi önlemek için gerekli her türlü tedbiri aldığını ispat etmek olacaktır³⁷.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin 1. fıkrası, çevreyi kirletenlerin ve çevreye zarar verenlerin sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumlu olduklarını belirtmekte ve kurtuluş kanıtı getirme olanağını da tanımamaktadır³⁸. Bu noktada 1988 yılında 2872 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten bahsetmek doğru olacaktır. Bu Kanun ile yapılan değişiklik öncesinde kirleten kirlenmeyi önlemek için gerekli tedbirleri aldığını ispat ederek sorumluluktan kurtulabilmekte idi. Değişiklik sonrası bu kurtuluş kanıtını getirme imkânı kalmamıştır ve sorumluluk türü de farklılaşmıştır.

Çevre Kanunu'nun 28.maddesinde yer verilen ve çalışma konumuzu da teşkil eden sorumluluğun hukuki niteliği ele alınmalıdır. Doktrinde bu hususa ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Hemen aşağıda daha yaygın olan iki görüşe yer verilecektir.

³⁵Başar, D. “Çevreyi Kirletenin Sorumluluğunun Hukuki Niteliği Ve Çevre Sorumluluk Hukukunda Sorumluluk Sebeplerinin Yarışması”. TAAD, Yıl: 12, Sayı: 46, Nisan 2021, s.148.

³⁶Ertan/Keleş, s.164, Ertaş, s. 112.

³⁷Çakırca, S., “Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 47, Ekim 2012, s. 78, Ertaş s. 112

³⁸Çakırca, s. 80, Oğuzman/Öz, s. 217-218

İlk ve hâkim görüş; Çevre Kanunu'nun 28.maddesinde yer verilen hükmün ağırlaştırılmış bir sebep sorumluluğu olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşün temelinde tehlike sorumluluğunun gerektirdiği özelliklerin bulunmadığı ve özen yükümlülüğü ihlaline dayandığı fikri bulunmaktadır³⁹.

Doktrindeki diğer görüş ise tehlike sorumluluğunu ön plana çıkarmaktadır⁴⁰. Gerçekten kurtuluş kanıtı getirilememesi tehlike sorumluluğunu akla getirmektedir. Buna karşılık bizce TBK'nin getirdiği tehlike sorumluluğuna ilişkin genel hüküm olan 71.maddenin ele alınması ve bu hüküm ile değerlendirme yapılması gerekecektir. Bu hükmün uygulanabilmesi için "işletme faaliyeti"nden doğma gereklidir ve bu işletme faaliyetinin tipik bir tehlikeyi içermesi aranmaktadır. Bu noktada Çevre Kanunu'nun 28.maddesi ile paralellik içermediği görüşünderiz.

A. KAMU KURUM VE KURULUŞLARINA KARŞI KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Çevre Kanunu'nun 3/g bendinde kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan; kirlenmenin ve bozulmanın önlenmesi, çevrenin iyileştirilmesi için yapılan masraf ve harcamaların kamu kurum ve kuruluşları tarafından kirletene ödettirilmesinin talep edileceği düzenlenmiştir. Bu düzenleme kurtuluş kanıtı getirme imkânı bulunan olağan sebep sorumluluğunu ele almaktadır. Diğer deyişle kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı olan sorumluluğu kusursuz sorumluluk hali olarak öngörülmüştür.

Çevreyi kirletenlerin bu davranışları neticesinde kusurlu olup olmadıkları aranmaksızın, kamu kurum ve kuruluşlarının yaptıkları masrafları ödemekle yükümlüdürler. Ayrıca kirletenin sorumluluğu için çevrenin kirlenmiş olması gerekmeksizin çevrenin kirlenme tehlikesinin bulunmasının dahi yeterli olacağı belirtilmektedir⁴¹. Hukuki sorumluluğa ilişkin genel kuralları getiren TBK hükümleri ele alındığında zararın sorumluluk için kurucu bir şart olduğu görülmektedir. Bu bağlamda zararın oluşmadığı durumlarda sorumluluğun doğacak olması hukuki sorumluluk şartları ile çelişki doğurmaktadır.

Burada düzenlenen sorumluluğun kusursuz bir sorumluluk türü olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kirletene kurtuluş kanıtı getirme olanağı tanınmıştır ve bu bağlamda olağan sebep sorumluluğu ortaya çıktığı görülmektedir⁴². Kirleten, kurtuluş kanıtı olarak; söz konusu

³⁹Ertuş, s.87; Ertan/Keleş, s.165; Badur, s.110-111; Başar, s.151.

⁴⁰Yüce, s.144; GÜDÜK, s.70 vd.

⁴¹Gökyayla, K., "2872 Sayılı Çevre Kanunu'na Göre Kirletenin Hukuki Sorumluluğu", Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay'ın Hatırasına Armağan, İstanbul 1999, s.288; GÜDÜK, s.69-70.

⁴²Ertuş, s. 86, Göksel, s. 36.

kirlenmenin önlenmesi için gereken tüm tedbirleri aldığını ve buna rağmen kirlenmenin gerçekleştiğini ya da kirlenme tehlikesi doğduğunu ispat etmelidir. Bu noktada da kusursuz sorumluluk halinin ispat yükünü değiştirme fonksiyonu görülmektedir.

B. KİRLETENİN KİŞİLERE VERDİĞİ ZARARLARDAN SORUMLULUĞUNUN HUKUKİ NİTELİĞİ

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde "Kirletenin Sorumluluğu" başlığı altında, kirletenin kişilere verdiği zararlardan dolayı sorumluluğu "Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirletenin meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır" şeklinde düzenlenmiştir.

Bu sorumluluk türünde kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğundan farklı olarak kurtuluş kanıtı getirme olanağı bulunmamaktadır. Kirleten, kirlenmenin önlenmesi için her türlü tedbiri almış olsa da sorumluluk doğabilecektir⁴³.

Kirletenin kişilere verdiği zararlardaki sorumluluğun kapsamı, kurtuluş kanıtı getirilememesi nazara alındığında kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına verdiği zararlardan daha ağır bir şekilde düzenlenmiştir. Burada ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk hali bulunduğu görülmektedir. Ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk halinde illiyet bağı olgusu gerçekleşmiş ise, artık kirletenin kendisinden beklenen özeni gösterip göstermediğine bakılmaksızın sorumluluk doğduğu görülmektedir⁴⁴.

Çevre Kanunu'nun 28.maddesinde yer verilen sorumluluk türünün hukuki nitelemesi ile ilgili doktrinde farklı görüşler bulunmaktadır. "Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen bu sorumluluk haksız fiil sorumluluğu olmakla birlikte bir kusursuz sorumluluktur. Bu maddede öngörülen kusursuz sorumluluğun objektif özen gösterme yükümlülüğünün ihlaline dayanan bir kusursuz sorumluluk esasına mı, yoksa hakkaniyet düşüncesinden doğan fedakarlığın denkleştirilmesi esasına mı ya da tehlike esasına dayanan bir sorumluluk türü mü olduğu konusunda doktrinde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ancak, baskın görüş gerek kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınmamış olması ve gerekse de tazminat sorumluluğuna yer vermiş olması nedeniyle sorumluluğun ağırlaştırılmış sebep sorumluluğu olduğu yönündedir."⁴⁵ ifadelerini haiz kararda bu görüşlere de yer verilmektedir.

⁴³Ertan, B./ Ertan, K., "Çevre Hukukunda Sorumluluk", Amme İdare Dergisi Cilt 38 Sayı 3, Eylül 2005, s. 4, Ertaş, s. 113, Göksel, s. 41.

⁴⁴Ertan/Keleş, s. 165, Badur,s. 110, Oğuzman/Öz, s. 216-217, Güdük, s.72-73.

⁴⁵Yargıtay 11HD, 03.07.2017 T. 2015/12965 E. , 2017/4048 K. <https://karararama.yargitay.gov.tr/> Erişim Tarihi: 12.11.2022.

IV. ÇEVRE KANUNU'NUN 28.MADDESİ UYARINCA SORUMLULUĞUN ŞARTLARI

Kirletenin hukuki sorumluluğunda aranan şartlar; çevreyi kirleten hukuka aykırı bir fiil olması, çevreyi kirletme veya bozmadan bir zararın doğması, çevreyi kirletme ile zarar arasında uygun illiyet bağı olmasıdır.⁴⁶

A. ÇEVREYİ KİRLETEN HUKUKA AYKIRI BİR FİİL OLMASI

Çevre Kanunu'nun 2.maddesinde çevre kirliliği “Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki” olarak tanımlanmıştır. Bu fiilin doğal olarak bir kişi tarafından yerine getirilmesi, bir kişiye bağlanabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yine aynı maddede yer verilen “kirleten” tanımını da belirtmek doğru olacaktır. Çevre Kanunu'nda kirleten; “Faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler” olarak tanımlanmaktadır.

Çevre Kanunu'nun 28.maddesine göre sorumluluğun doğması çevresel etkilerin bozucu veya kirletici olmasına bağlanmıştır⁴⁷.

Çevrede olumsuz etki yaratacak müdahaleler kirletenin etkin, aktif bir fiilinden kaynaklanabileceği gibi pasif bir fiil sonucu da ortaya çıkabilir⁴⁸. Haksız fiil olumsuz/pasif bir fiil sonucunda da işlenebilmektedir. Pasif fiil; en kısa tanımı ile yapılması gereken bir hareketin yapılmaması olarak ele alınabilir. Bunlarda önem arz eden hukuk kuralının getirdiği bir ödev bulunmasıdır⁴⁹. Yukarıda ele aldığımız gibi çevre hakkı ve çevrenin korunmasının ödev olarak tezahür eden bir görünüşü de bulunmaktadır.

Bu noktada Çevre Kanunu'nda yer verilen ve yukarıda belirttiğimiz kirleten tanımının tekrar göz önüne alınması gerekmektedir. Bu tanımda “Faaliyetleri sırasında veya sonrasında” ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifade fiilin sadece aktif bir hareketle meydana gelebileceği şeklinde yorumlanmaya müsaittir. Buna karşılık; doktrinde bu ifadenin geniş yorumlanması gerektiği ve ihmal ve dolayısıyla pasif bir fiil sonucu da sorumluluk doğacağı ileri sürülmektedir⁵⁰. Biz de kanun ifadesinin geniş yorumlanması ve pasif fiil sonucunda çevrenin kirlenmesine sebebiyet verilmesi durumunda da bu unsurun gerçekleşmesi gerektiği

⁴⁶Ertaş, s. 113.

⁴⁷Badur, s. 112, Ertaş, s. 119, GÜNEŞ, s. 328, Oğuzman/Öz, s. 219.

⁴⁸Badur, s.112, Çakırca, s. 83, Oğuzman/Öz, s. 221.

⁴⁹Eren, F., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 26.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, s.596 vd., Kılıçoğlu, A., Borçlar Hukuku Genel Hükümler. 26.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2022, s.365-366.

⁵⁰Çakırca, s.83, Ateş, s.26, Turgut, s.216 vd.

kanaatindeyiz. Çevrenin korunması gerekliliği bir ödev olarak da yüklendiği ve dolayısıyla aktif hareketleri/ödevleri de gerektirebileceği ve bu aktif hareketlerin yerine getirilmemesi sorumluluğa sebep olabileceği için bu çıkarıma varıyoruz.

Sorumluluğun bu unsuru, hukuka aykırılık şartını da kapsamaktadır. Hukuka uygun bir fiilin kural olarak haksız fiil sorumluluğunun doğmasına sebebiyet veremeyeceği göz önünde tutulmalıdır⁵¹. Hukuka aykırılık unsuruna TBK.md.49'da yer verilmiş olmasına rağmen bunun tanımı bulunmamaktadır. *Eren*; bu unsuru, başkalarına zarar vermeyi yasaklayan veya zararlı sonucu önlemek amacıyla belirli bir davranışı emreden hukuk kurallarına aykırılık olarak ele almaktadır. Önem arz eden nokta başkasının hukukça korunan varlığına müdahaleyi yasaklayan veya böyle bir müdahaleden kaçınmayı emreden hukuk normu ile çatışma olmasıdır⁵².

Çevre Kanunu'nun 28. maddesi bakımından sorumluluğun bir şartı olan hukuka aykırılık belirlenirken, sadece bu Kanun'daki sınırlamalar değil; basta Anayasa olmak üzere, diğer kanun ve yönetmelikler ile örf ve adetten kaynaklanan sınırlamalar da dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan, TMK'nın 718. ve devamı maddelerinde yer alan, taşınmaz mülkiyetinin içeriği ve kısıtlamalarıyla ilgili düzenlemeler de Çevre Kanunu'ndaki sorumluluğun çerçevesinin belirlenmesinde göz önünde tutulmalıdır⁵³.

Hukuka aykırılık unsurunun tespitinde yönetmeliklerde yer verilen sınırlamalar büyük önem arz etmektedir. Çıkarılan yönetmeliklerde de çevreyi kirleten fiillere ilişkin tanımlama ve nitelermeler yapılmaktadır⁵⁴. Ancak, bazı kirlenme standartlarının henüz yönetmelikler yoluyla belirlenmemesi, kirletenin Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre sorumluluğunun doğmasına engel değildir. Diğer deyişle; hukuki sorumluluk bakımından esas dayanak madde Çevre Kanunu'nun 28.maddesi olarak alınmalıdır.

⁵¹Bu hususta aksi yönde görüş bulunduğu da belirtilmelidir. Bu görüşe göre; kusurun aranmaması fiilin hukuka aykırı olması gerekliliğine de etki etmektedir ve zarar ile illiyet bağının varlığı sorumluluğun doğması için yeterli olacaktır. (Ulusan, İ. Medeni Hukukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012, s.139)

Bizce "*fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi*" sorumluluk doğurmakla birlikte haksız fiil sorumluluğu dışında ele alınmalıdır.

⁵²Eren, s.672.

⁵³Çakırca, s. 64-65-66, Ertan/Ertan, s. 7-8, Ertaş, s. 95.

⁵⁴Çıkarılan bu yönetmeliklere örnek olarak 06.06.2008 tarihli "*Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği*", 01.07.2005 tarihli "*Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği*", 14.03.1991 tarihli "*Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği*", 17.07.2008 tarihli "*Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)Yönetmeliği*" vb. gösterilebilir.

Çıkarılan yönetmeliklerde ilgili konu için kirlilikten ne anlaşılması gerektiği tanımlanmıştır. Örneğin, Su Kirliliği Yönetmeliği md.3'e göre su kirliliği, su kaynağının kimyasal, fiziksel, bakteriyolojik, radyoaktif ve ekolojik özelliklerinin olumsuz yönde değişmesi şeklinde gözlenen ve doğrudan veya dolaylı yoldan biyolojik kaynaklarda, insan sağlığında, balıkçılıkta, su kalitesinde ve suyun diğer amaçlarla kullanılmasında engelleyici bozulmalar yaratacak madde veya enerji atıklarının boşaltılmasını ifade etmektedir. Bu nedenle çevre kirliliğinden söz edebilmek için ilgili yönetmeliklerde belirtilen standartlara ve yöntemlere aykırı davranılmış olması gerektiği de göz önünde tutulmalıdır. (Ertaş s. 119, Güneş, s. 330)

Çevreye zarar verici eylemlerin ve bu fiillerden doğan çevre zararının belirlenmesinde Çevre Kanunu'na dayanılarak çıkartılan yönetmeliklerin önemli ve hatta hareket noktası olabileceğini belirttik. Gürültü Kontrol Yönetmeliği, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği gibi yönetmeliklerde teknik olarak belirlenen sınıra uyulmaması kıstas olarak alınabilecektir⁵⁵.

Fiilin hukuka aykırılığı; koku, gürültü ve atıklar dışında, ışın, titreşim, duman, is, toz, buhar ve ısı gibi etkenlerle ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda hâkim, kirlenmenin yasak sınırlarını ve dolayısıyla hukuka aykırılığını uluslararası standartlara, yöresel şartlara ve ülkedeki teknik imkânlarla göre bilirkişilere tespit ettirmelidir⁵⁶.

Yargıtay'ın içtihatlarından bir örnek vermek gerekirse: “...kullanılan istasyonun konumu itibariyle uzun sürede kişi ve çevreye zarar verdiği, bu nitelikteki bir istasyonun halen bulunduğu yerde kullanılmasının sakıncalı bulunduğu, bunun daha uygun ve yerleşim çevresinden daha uzakta kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu belirlemeler itibariyle dar anlamda ve para ile ölçülebilen bir zarar yok ise de, çevre binalarda ve bu bağlamda davacının oturmakta olduğu binada yaşayanlar için sağlık bakımından büyük endişeler taşıdığı, bu yerde oturanların psikolojik olarak yaşamını olumsuz biçimde etkilemekte ve bunun da psikolojik yapısında tedirginlik ve ümitsizlik yaratacağı, bu haliyle de yaşamdaki sağlık değerleri düşünüldüğünde o yerde oturmanın olumsuz hale geleceği göz önünde tutulduğunda, davacının, zarar gördüğü kabul edilmeli ve davanın kabulüne karar verilmelidir”⁵⁷. Bu kararda hukuka aykırı fiil unsurunu karşılayan baz istasyonunun halen bulunduğu yerde kullanılmasının sakıncalı olduğu, daha uygun ve yerleşim çevresinden daha uzakta kurulması gerektiğidir.

Çevreyi kirleten bir fiilin hukuka aykırı olması gerektiği görülmektedir. Bu noktada hangi hukuk kurallarına aykırı olması gerektiğinin tespit edilmesi gerekir ve bu da bizi “normun koruma amacı” teorisine götürecektir. Kısaca belirtmek gerekirse bu teori uyarınca ihlal edilen hukuk normunun kişileri korumayı amaçlaması gerekmektedir⁵⁸. Çevrenin korunmasının ve çevre hakkının bu kapsamda kalıp kalmayacağı ve doğrudan kişilere bağlanıp bağlanamayacağı ise bizce önemli bir sorun olarak tezahür etmektedir. Bu konu ayrı bir akademik çalışmanın konusunu teşkil edebilecektir. Bu nedenle burada sadece tartışmaya değer bir husus

⁵⁵Başar, s.156.

⁵⁶Demir, Hasan, Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, s.90, ERTAŞ, s. 206, BAŞAR, s.156.

⁵⁷Yargıtay 4HD, 27.09.2004 T. ve 2004/2954 E., 2004/10516 K. (DEMİR, s.90)

Benzer yönde; Yargıtay 4HD, 13.10.2008 T. ve 2008/1554 E., 2008/11727 K.

<https://karararama.yargitay.gov.tr/> Erişim Tarihi: 10.11.2022.

⁵⁸Eren, s.681 vd.

bulduğunu belirtmekle yetiniyoruz ve çalışma konumuz olan Çevre Kanunu'nun 28.maddesinde yer verilen şartları incelemeye devam ediyoruz.

Çevre Kanunu'nda özel olarak hukuka uygunluk sebeplerine yer verilmemiştir. Bu husus çevreyi kirletenin sorumluluğu açısından hiçbir hukuka uygunluk sebebinin meydana gelebileceği şeklinde yorumlanmamalıdır. Bu durumda TBK ve TMK'de yer verilen hukuka uygunluk sebepleri uygulama alanı bulabilecektir⁵⁹. Doktrinde; bu hukuka uygunluk sebeplerinin dar yorumlanması gerektiği de ileri sürülmektedir⁶⁰. Burada genel hukuka uygunluk sebeplerinden “rıza” mercek altına alınmalıdır. Kişilerin kendi hakkından vazgeçmesi, hukuk normunun tanıdığı korumadan feragat etmesi anlamına gelir⁶¹. Zarar görenin birden fazla kişi olabilmesi ve kişilerin tek başlarına çevre üzerinde tasarruf yetkisi olmadığı nazara alındığında kirletenin sorumluluğunun sona ermeyeceğine dikkat edilmelidir⁶².

B. ÇEVREYİ KIRLETME VE BOZMADAN DOĞAN BİR ZARARIN OLMASI

Kirletenin, çevreyi kirleten faaliyetlerinden sorumlu tutulabilmesi için, söz konusu fiilin bir zarara yol açması da gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, ortada tazmini gereken bir zarar yoksa kirletenin sorumluluğundan da söz edilemez⁶³.

Çevre Kanunu'nda çevre zararı kavramı tanımlanmamıştır. Bu husus doktrinde eleştiri konusu yapılmaktadır⁶⁴. Bizce Çevre Kanunu'nun 2.maddesinde yer verilen “*çevre kirliliği*” tanımı bu hususta yol gösterici olabilecektir ve bu tanımda yer verilen “*çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki*” ifadeleri çevre zararı kavramını tanımlamaya da yarayabilecektir.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin birinci fıkrasında öngörülen sorumluluğun temel unsuru, çevrenin kirlenmesidir. Hükümde kirletme yanında bozulma da bahis konusu yapılmıştır. Ancak bozulmayı, kirlenmenin sonucu olarak ele almak gerektiği belirtilmektedir⁶⁵.

Dar anlamıyla çevre zararı çevre kirlenmesinden doğan zarardır. Geniş anlamıyla ise çevre zararı; ekolojik zararı ve bunun dışındaki diğer zarar unsurlarını da içermektedir. Doğal çevrenin flora ve fauna gibi öğeleri, ekosistemin bütünü, ekolojik süreçler, peyzaj değerleri, kültürel çevre ve estetik çevre öğeleri geniş anlamda çevresel zarar kavramının türlü öğeleri

⁵⁹Başar, s.156.

⁶⁰Çakırca, s.84.

⁶¹Eren, s.690.

⁶²Başar, s.156-157; Çakırca, s.84.

⁶³Badur, s. 113-114, Çakırca, s. 85, Güneş, s. 331, Oğuzman/Öz, s. 219-220.

⁶⁴Güdük, s.20.

⁶⁵Göksel, s.106 vd., Güneş, s. 332.

olarak tezahür etmektedir. Bu sayılan zarar unsurları, çevresel zararın kapsamını genişletmektedir⁶⁶.

Toprak, su ve hava gibi çevresel öğelerde meydana gelen zararın hesaplanması bakımından güçlük oluşabileceği göz önünde tutulmalıdır⁶⁷. Bu durumda; “Uğranılan zararın miktarı tam olarak ispat edilemiyorsa hâkim, olayların olağan akışını ve zarar görenin aldığı önlemleri göz önünde tutarak, zararın miktarını hakkaniyete uygun olarak belirler” ifadelerini haiz TBK.md.50/II fıkrası uygulama alanı bulabilecektir.

Çevre Kanunu’ndan doğan kusursuz sorumluluğun söz konusu olabilmesi için kirletici faaliyetler sonucu bir zararın ortaya çıkması gerekir. Zarar bakımından zarar kavramı ve çeşitleri çevrenin kirletilmesinden doğan zararlar bakımından da geçerlidir. Kirletmenin beden tamlığına zarar vermesi halinde istenebilecek tazminat genel hükümlere göre belirlenecektir⁶⁸. Çevrenin kirletilmesi nedeniyle bir kişinin şahsında veya malvarlığında eksilme meydana gelmesi gerekmektedir⁶⁹. Çevrenin kirletilmesinin çoğunlukla bireysel mağduriyete değil kamusal zarara yol açtığı dile getirilmektedir⁷⁰. Kamusal zarar bulunduğu kişilerden tazminat talep etmesi ise hukuki sorumluluk açısından tartışmaya açık olacaktır⁷¹.

Çevre Kanunu’nun 28.maddesinde zararlar bakımından bir ayırım yapılmamıştır ve bu nedenle TBK’de yer verilen genel hükümlerden hareket edilmesi doğru olacaktır. Bu bağlamda çevreyi kirleten fiil sonucunda doğrudan veya dolaylı bir zarar meydana gelmelidir. Bu sayede Çevre Kanunu’nun 28.maddesine göre sorumlu olan kişiden zarar olarak; cismani zararlar, fiili zarar, mahrum kalınan kar, destekten yoksunluk zararı, cenaze masrafları ve manevi zarar talep edilebilir⁷².

Ortaya çıkan zararın giderilebilmesi için doğal olarak kirletenin/zarar veren kişinin de tespit edilmesi gereklidir. Diğer deyişle; zararın giderilebilmesi, bu zarara neden olan, gerçek ya da tüzel kişi kirletenlerin bulunmasını şart kılmaktadır⁷³. Pratikte bu hususlar ile ilgili sıkıntılar yaşandığı vakıadır.

Yargıtay 11.HD’nin; “Bu durumda batığın ve içerisinde bulunan yakıtın çevre kirliliğine yol açtığı anlaşılmalı, böyle bir çevre kirliliği nedeniyle ödenmesi gereken tazminat hususunda bilirkişi kurulundan ek rapor veya yeni bir bilirkişi kurulundan

⁶⁶Badur, s. 113, Ertaş, s. 99.

⁶⁷Ertan/Keleş, s.167, Başar, s.155.

⁶⁸Göksel, s. 101.

⁶⁹Başar, s.155.

⁷⁰Çakırca, s.84, Güdük, s.80.

⁷¹Bu husus yukarıda değindiğimiz hukuka aykırılık unsuru ve “normun koruma amacı” teorisi ile ilgili olacaktır.

⁷²Çakırca, s. 85, Ertaş, s. 118, Güdük, s.81.

⁷³Badur, s.112, Oğuzman/Öz s.220.

rapor alınarak sonucuna göre karar vermek gerekirken yazılı şekilde çevre kirliliğinin oluşmadığından bahisle yanılığılı değerlendirmeye dayalı, yazılı şekilde hüküm tesisi doğru olmamış, bozmayı gerektirmiştir.”⁷⁴ ifadelerini haiz kararında batan gemi ve içinde bulunan yakıtın zarara sebep olduğuna hükmedilmiştir.

Aynı dairenin başka bir kararında ise; “davacı tarafın itiraz etmediği, bu itibarla haklarında kesinleşen delil tespiti raporu ve ikinci bilirkişi kurulu raporuna göre denize yağ ve yakıtın boşalması suretiyle etkilenecek olan su ürünü miktarına göre tayin olunan 414.375,00 TL zarardan sorumlu olduğu,”⁷⁵ gerekçeleri ile denize yağ ve yakıt boşaltılmasının meydana getirdiği zarar hesaplanmıştır.

C. ÇEVREYİ KİRLETME İLE ZARAR ARASINDA UYGUN İLLİYET BAĞI OLMASI

Çevrenin kirletilmesi dolayısıyla ortaya çıkan zarardan dolayı kişinin sorumlu tutulabilmesi için sorumluluğu doğuran kirletici faaliyetle zarar arasında uygun nedensellik bağı bulunması gerekir. İlliyet bağı; gerçekleşen zararlar sorumluluğun bağlandığı olay/davranış arasındaki sebep sonuç ilişkisidir ve bu unsur da sorumluluğun asli koşullarındandır⁷⁶.

Uygun nedensellik bağı bulunmuyorsa kirletici faaliyeti gerçekleştiren kişinin, zarardan dolayı sorumlu tutulması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, zarar gören genel kurala uygun olarak zararlar fiil arasında uygun nedensellik bağının bulunduğunu ispatlamakla yükümlüdür⁷⁷.

Kaza veya kirletici olay sonucunda ortaya çıkan doğrudan çevre zararlarında, zarar ile kirletici olay arasında uygun illiyet bağının ispatlanması nispeten kolaydır. Bu durumda kaza sonucunun genellikle etkilerini doğrudan göstermesi söz konusu olmaktadır. Kuluçka süresinin araya girdiği sonradan ortaya çıkan zararlarda, toplu zararlarda ve mesafe zararlarında çevre kirliliği zararının tespiti zorlaşmaktadır. Bu durumda kirlenmeye sebep olan kişinin ve katkısının tespit edilmesi gerekmektedir ancak zarar görenin zarar verici olay ve faaliyet hakkında bilgi ve belgeleri de ulaşması zor olabilecektir. Bunun gibi nedenlerle de uygun illiyet bağının kurulması ve ispatlanması güçlük arz edebilmektedir. Böyle bir durumda, olağan koşullarda uygun illiyet bağının varlığını ispatlamak zorunda olan zarar gören, öncelikle somut

⁷⁴Yargıtay 11HD, 03.07.2017 T. 2015/12965 E. , 2017/4048 K. <https://karararama.yargitay.gov.tr/> Erişim Tarihi: 12.11.2022.

⁷⁵Yargıtay 11HD, 04.03.2021 T. 2019/1444 E. , 2021/2040 K. <https://karararama.yargitay.gov.tr/> Erişim Tarihi: 12.11.2022.

⁷⁶Eren, s.617, Kılıçoğlu, s.401.

⁷⁷Badur, s.114, Çakırca, s.85-86, Ertas, s.102, Oğuzman/Öz, s.221-222.

bir atığın belirli bir atık kaynağından açığa çıkmış olduğunu ve iddia edilen zararı fiilen bu atığın gerçekleştirdiğini ispatlamak zorunda kalmaktadır⁷⁸.

Zararın doğmasında ortak illiyet söz konusu olabilir. Örneğin iki ayrı fabrikadan akan zehirli sular döküldükleri gölde meydana getirdikleri reaksiyon ve bileşim sonucunda balıkların ölümüne sebep olmuşsa ve atıklardan hiç biri tek başına zararlı sonuç olan balıkların ölümünü gerçekleştirmeye yeterli değilse ortak nedensellik gerçekleşmiştir⁷⁹. Ancak Çevre Kanunu açısından ortak nedenselliğin gerçekleştiğinin kabul edilebilmesi için her iki atık sudaki kirliliğın de ilgili yönetmelikte belirlenen sınırı aşmış olması gerekir. Eğer atık sudaki kirlilik belirlenen sınırları aşmamış ancak buna rağmen, zararlı sonuç meydana gelmişse sorumluluk Çevre Kanunu'ndan doğan kusursuz sorumluluk olmayacak, zarar gören zararını yine ortak nedensellik kavramına dayalı olarak diğer hükümlere göre talep edebilecektir⁸⁰.

Kirletici faaliyetlere sebebiyet veren fiillerden her biri zararlı sonucu meydana getirmeye tek başına elverişli ise meydana gelen illiyete, yarışan illiyet denilmektedir. Bunun sonucunda; kirletenlerin her biri, zarar görene karşı müteselsil sorumlu olmaktadır. Örneğin, mevzuatta belirlenen sınırları aşan kirlilik oranına sahip olan iki ayrı atık iki ayrı fabrika tarafından aynı anda göle dökülmektedir. Atık sulardan her biri tek başına zararlı sonucu ortaya çıkaracak niteliktedir. Bu atıksular aynı göle dökülerek diğer atık sudan bağımsız olarak balıkların ölümüne sebep olmuşsa yarışan nedensellik gerçekleşmiştir⁸¹.

Zararlı sonucu kirletici nitelikteki fiillerden yalnız biri meydana getirmiş olmakla birlikte somut olayda hangi fiilin meydana getirdiğinin tespit edilememesi durumunda seçimlik nedensellik söz konusudur⁸².

Kusurlu ortak illiyetin ve yarışan illiyetin söz konusu olduğu hallerde kirletenlerin zararlı sonuçtan müteselsil olarak sorumlu olacakları doktrinde belirtilmektedir⁸³. Seçimlik nedensellik halinde ise hangi kirletmenin zararlı sonucu doğurduğu tespit edilememiş olsa da birlikte kirletme fiilleri birlik manzarası teşkil ediyorsa, kirletenler ortaya çıkan zarardan müteselsilen sorumludurlar⁸⁴.

⁷⁸Ertan/Keleş, s.168, Ertaş, s.104.

⁷⁹Eren, s.629.

⁸⁰Göksel, s.112.

⁸¹Badur, s.114-115, Ertaş, s.104.

⁸²Badur, s.114-115, Ertan/Keleş, s.168-169, Ertaş, s.104.

⁸³Gökyayla, s.197, Ertaş, s.104, Başar, s.157.

Bununla birlikte Başar; "Bazı hallerde zarara yol açan fiiller birden çok faaliyet ya da işletmeden kaynaklanmasına rağmen bu fiillerden hiçbiri tek başına hukuken belirlenen kirlenme sınırını aşmıyorsa zararın ÇK m.28'e göre tazmini mümkün değildir." ifadelerine de yer vermektedir. (Başar, s.158)

⁸⁴Badur, s.114-115, Ertan/Keleş, s.169, Göksel, s. 111.

Çevre Kanunu'nda illiyet bağıni kesen sebeplere özel olarak yer verilmiş değildir. Bu nedenle genel hükümlere gidilmesi gerekecektir. İlliyet bağıni kesen genel sebepler; mücbir sebep, üçüncü kişinin ağır kusuru ve zarar görenin ağır kusurudur. Çevreyi kirletenin sorumluluğı hukuki niteliğı itibariyle tehlike sorumluluğı olarak kabul edilirse sorumluluğun ortadan kalkması değil tazminatta indirim yapılmasının gündeme gelebileceğı iddia edilmektedir⁸⁵. Bu görüşü savunan Yüce; çevrenin kirlenmesini esas almaktadır ve işin ruhsata dayalı olarak yapılmış olması durumunda dahi tazmin yükümlülüğü doğabileceğini hatırlatmaktadır. Kanun koyucunun sorumluluğun doğması açısından çevrenin kirlenmesini yeterli görmesi ve esas almasına dayanarak illiyet bağıni kesen sebeplerin bu durumda sadece indirim sebebi olarak tezahür edebileceğini ileri sürmektedir⁸⁶. Kanaatimizce bu görüş TBK.md.71/IV hükmü ile paralellik arz etmektedir.

⁸⁵Yüce, M.B. “Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7 S: 2, 2010, s.159, Başar, s.158.

⁸⁶Yüce, s.158-159.

SONUÇ

Çevre Hukuku özellikle son yıllarda hem uluslararası hem de ulusal alanda hızla gelişmekte ve değişim göstermektedir. Bu hususta uluslararası alanda birçok toplantı yapılmakta, konferans ve seminerler düzenlenmekte, ortak teşkilatlanmalar sağlanmaktadır. Aynı şekilde ulusal düzeyde de birçok devlet artık konusu sadece çevre olan mevzuatlar hazırlamakta ve bu konuda çalışmalar yapmaktadır.

Çevre kavramının anayasal düzene yansması 1982 Anayasası ile birlikte olmuştur. Çevre ile ilgili yapılan ilk düzenleme ise 2872 sayılı Çevre Kanunu'dur.

Ülkemizde Çevre Kanunu yürürlüğe girmeden önce çevrenin kirletilmesinden doğan zararların tazmini Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu hükümleri vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Çevre Kanunu'nun kabulüyle birlikte, çevresel zararların tazmini Çevre Kanunu'na dayanılarak giderilmeye çalışılmaktadır.

Çevre Kanunu iki farklı hukuki sorumluluk türü getirmektedir. İlki; kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğudur(ÇK md.3/g). Bu türde kirleten, kirlenmenin önlenmesi için her türlü önlemi aldığı ispat ederek sorumluluktan kurtulabilmektedir. Diğer deyişle; kurtuluş kanıtı getirme imkânına sahiptir ve bu nedenle basit olağan sebep sorumluluğu olarak nitelendirilebilir.

İkinci sorumluluk türü ise, Çevre Kanunu'nun 28.maddesinde düzenlenmiştir. Açıkça belirtildiği üzere kusur şartı aranmamaktadır ve kirleten açısından kusursuz sorumluluk hali olarak tezahür etmektedir. Bu hükümde kirletenler açısından kurtuluş kanıtı getirme imkânı tanınmamaktadır ve bu nedenle sorumluluğun ağırlaştığı görülmektedir. Bu ise ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Müslüm, Oluşum ve Yargılaman Sürecinde Türk Çevre Hukuku, Kocaeli Kitap Kulübü Yayınları, İzmit 1996.
- Badur, Emel, “Çevre Hukuku Sempozyumu”, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006.
- Başar, Didem, “Çevreyi Kirletenin Sorumluluğunun Hukuki Niteliği ve Çevre Sorumluluk Hukukunda Sorumluluk Sebeplerinin Yarışması”. TAAD, Yıl: 12, Sayı: 46, Nisan 2021, s.145-170.
- Çakırca, Seda İrem, “Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 47, Ekim 2012.
- Demir, Hasan, Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.
- Dinç, Güney, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Çevre ve İnsan”, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 143 Ankara 2008.
- Eren, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 26.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2021.
- Erişgin, Nuri, Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunda İlliyet Bağı, İmaj Yayınevi, Ankara 2005.
- Ertan, Birol/ Ertan, Kıvılcım Akkoyunlu, “Çevre Hukukunda Sorumluluk”, Amme İdare Dergisi Cilt 38 Sayı 3, Eylül 2005, s.1-18.
- Ertan, Birol/ Keleş, Ruşen, Çevre Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- Ertaş, Şeref, Çevre Hukuku, DEÜHF Döner Sermaye İşletmeleri Yayınları No:78 İzmir 1997.
- Göksel, Neslihan, Çevre Kanunu’na Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Ankara 2004.
- Gökyayla, K. Emre, “2872 Sayılı Çevre Kanunu’na Göre Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay’ın Hatırasına Armağan, İstanbul 1999, s.281-311.
- Güdük, Zeynep, Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.
- Güneş, Ahmet, Çevre Hukuku, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2015.
- Güneş, Yusuf, Çevre Hukuku, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 2004.
- Gürsellers, Güneş; “Türkiye’de Çevre Hukuku”, TBB Dergisi 1999/3. Metin, Y. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaşamın ve Sağlığın Korunması ile İlgili Olarak Taraf Devletlere Yüklediği Pozitif Yükümlülükler”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 7, Sayı 27 (Güz 2010), s.811-830.
- Kılıçoğlu, Ahmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler. 26.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2022.
- Oğuzman, Kemal/ ÖZ, Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 2, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012.
- Parlar, Ali/ Hatipoğlu, Muzaffer, Cezai ve Hukuki Sorumluluk Boyutlarıyla Çevre Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara 2010.

Turgut, Nükhet, Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara 2009.

Ulusan, İlhan. Medeni Hukukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012.

Yüce, M. Bilgin “Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7 S: 2, 2010, s.137-166.